

JIRÍ ŠUBRT A KOL., Soudobá sociologie VI (Oblasti a specializace), Praha: Karolinum, 2014, 401 s., ISBN 978-80-246-2558-4.

Mezi sociologickými publikacemi vydanými v roce 2014 si určitě zaslouží pozornost kniha s názvem *Soudobá sociologie VI*. Uvedeným titulem uzavřel editor Jiří Šubrt projekt, který byl odstartován v roce 2007 a v průběhu sedmi let přibližoval čtenářům aktuální teoretické poznatky z oblasti sociologie. Pokud předchozí díly seznamovaly s tvorbou světových sociologů nebo s významnými sociologickými tématy, poslední část se orientuje na bilancování stavu takových sociologických disciplín, které se bezprostředně zabývají jednotlivými úseky každodenního života lidí a společnosti.

Celkem 19 příspěvků nabízí někdy více, jindy méně ucelený přehled v rámci hlavních sociologických oborů. Je jenom škoda, že na oblast sociologie kultury se nedostalo. Další klíčové oborové disciplíny jsou však zastoupeny. Jejich charakteristiky mohou dobře posloužit nejen sociologům přímo se zabývajícím danou problematikou, ale i odborníkům z oblasti sociální práce, pedagogiky nebo i teologie. Právě na tyto části se chci soustředit.

Sociologií rodiny se zabývá D. Hamplová. Po krátkém historickém úvodu se věnuje definici rodiny a rozrůzněnosti rodinných forem. Nejcennější v této části je přiblížení teoretických přístupů vysvětlujících transformaci rodiny. Začíná teorií druhého demografického přechodu, pokračuje vlivem postmaterialistických hodnot a dostává se k dopadům teorie racionální volby. Kapitola je uzavřena charakteristikou české sociologie rodiny.

Zajímavý příspěvek pod názvem *Sociologie v kontextu obsahu sociální práce* prezentuje J. Šťastná. Cíl, který si klade, totiž poukázat na možnosti spojené s využitím sociologických výzkumů v oboru sociální práce, zcela naplňuje. Oblast sociální práce reflektuje prostřednictvím tří základních paradigmat: terapeutického, poradenského a reformního. Autorka vystihuje vývoj badatelství ve sféře sociální práce od vzniku ČSR prakticky až po současnost. Podle frekvence a závažnosti dospívá ke dvěma důležitým tématům: k sociálnímu vyloučení, sociální nerovnosti a chudobě a k demografickým změnám spojeným se stárnutím populace a migrací. Je možné jenom vřele souhlasit s autorkou, která považuje návrat společenskovedního a kritického myšlení do oboru za největší úkol, jenž stojí před sociální prací.

Další dvě kapitoly rovněž tematicky zapadají do publikace. Jedna kapitola autorů M. Růžicky a L. Touška má název *Sociální exkluze*, její prostorové formy a měnící se podoby, druhá S. Kreisslové je nazvaná *Etnicita a etnický konflikt z pohledu sociálních věd*. První text začíná vysvětlením, proč došlo ke změně pozornosti od problematiky chudoby k pojetí sociální exkluze. Jde o koncept, který zohledňuje vztahovost, procesualnost a multidimenzionalitu různých podob sociálních nerovností a sociálního znevýhodnění (s. 119). Čtenář se seznamuje se zevrubnou analýzou sociální exkluze v prostoru a s jejími jednotlivými formami. Na to navazuje srovnání prostorové exkluze v soudobých společnostech, jejich vztah k „sociálně vyloučeným lokalitám“, k etnické homogenitě, míře chudoby, kriminality a objektivního nebezpečí a k vlivu státu. V souvislosti s teoretickým vymezením věnují pozornost i měnícím se podobám prostorové exkluze v české společnosti a vyslovují hypotézu, že české sociálně vyloučené lokality se v určitých formách přibližují ke ghettu a v jiných charakteristikách francouzskému banlieue, přičemž si zachovávají jistou míru komparativní distinktivnosti (s. 134). Autoři nepřehlížejí ani kritické argumenty vůči konceptu sociální exkluze. Mohli být však pečlivější

v uvádění věcných skutečností (924 milionů lidí nepředstavuje 31,6 % všech obyvatel země [s. 126]).

S. Kreisslová předkládá čtenářům aktuální problémy etnických vztahů v teoretické rovině. Přiklání se ke stanovisku, které vnímá etnicitu jako zvláštní typ kolektivní identity považovaný za sociální konstrukt. V této perspektivě etnická identita není chápána jako přirozená podstata, její základ leží v konstruování a vyjednávání v rámci širšího diskurzu. V textu se připomíná, že základní antropologický model etnicity britského sociologa Jenkinse zdůrazňuje následující skutečnosti: Etnicita je spojena s kulturní diferenciací, je založena na společně sdílených významech produkovaných sociální interakcí, je variabilní a manipulovatelná, tedy není ustálená a neměnná. Má kolektivní i individuální stránku, je externalizovaná v sociálních interakcích a internalizovaná v osobních sebeidentifikacích. Autorka se věnuje i vysvětlení příčin současných etnických konfliktů prostřednictvím teoretických koncepcí. Tradiční, primordialistický přístup považuje samotnou odlišnost etnických skupin za důvod etnické intolerance a střetů, přičemž východiskem je vytváření etnicky homogenního prostředí. Instrumentalisté se naopak domnívají, že etnické rozdíly samy o sobě konflikty vyvolat nemohou. Za etnickými problémy stojí etnopolitické strategie směřující k udržení moci. Konstruktivistický přístup si pokládá zejména otázku, jakým způsobem se v etnopolitickém diskurzu vytvářejí představy a symboly konstruující etnicitu. Současné etnické konflikty ve světě naznačují, že jde zpravidla o kombinaci více faktorů či přístupů.

Aktuálnímu stavu sociologie výchovy a vzdělání se věnuje P. Sak, známý svými pracemi v oblasti sociologie mládeže a seniorů. Vzdává hold osvícencům a utopistickým myslitelům, díky nimž se vzdělání a výchova staly součástí evropských kulturních procesů. Zabývá se obsahovými variantami vztahu obou disciplín. V jejich integraci hraje významnou úlohu jazyk. Jak autor zdůrazňuje, v obou směrech, ve výchově i vzdělávání, jde o využití kulturního bohatství společnosti kumulativně vytvářené stovkami generací. Vztah mezi sociologií výchovy a sociologií vzdělávání je proměnlivý. V určitých etapách vývoje jsou vnímány jako odlišné obory, v dalších se však sblíží. Rovněž vysvětluje formování obou disciplín. „Společnosti se odlišují diskrepancí výchovného a funkcionálního působení, přičemž ideální je identita obou působení.“ (s. 176) Překračuje hranice tématu a srovnává vliv dvou blízkých oborů, sociologie výchovy a sociální pedagogiky, které se liší především svým charakterem. První z disciplín má kognitivní charakter a druhá normativní, praktický. V textu se čtenáři seznámí s historickými postavami formujícími sociologii výchovy. Kapitola nastiňuje i budoucnost výchovy a vzdělávání v souvislosti s významem vzdělávání a vzdělanosti v 21. století. Nechybí ani kritika současné praxe, zejména sekundárního a terciárního vzdělávání.

Charakteristika sociologie volného času z pera J. Dufkové, vedle doposud známých vývojových momentů této disciplíny, orientuje pozornost na dvojí pojetí volného času u Marxe, což vedlo jeho následovníky až k protikladnému hodnocení: a) jde o produktivní teorii volného času, volný čas slouží pracovní sféře, nebo b) volný čas je zcela svobodná záležitost jednotlivce. Autorka oprávněně zdůrazňuje, že teorii společnosti volného času, vznikající v šedesátých letech 20. století, je možné chápat jako jednu z variant postindustriální společnosti. Konstatuje, že příliš mnoho realizovaných empirických výzkumů volného času nepřineslo adekvátní kvalitu poznání tohoto fenoménu, čímž naráží i na obecnější problém přínosu empirických poznatků v dalších oblastech sociologie. Věrněji než jiní odborníci zaznamenává nástup pesimismu a spojování „rizika“ volného času s masovou kulturou a masovým konzumem. Závěr orientuje na snahy o novou sociologii volného času, která by zohledňovala dnešní aktivity lidí. J. Váně se v knize věnoval sociologické reflexi náboženství pod názvem Sociologie náboženství: Soudobé trendy. Začíná výchozí charakteristikou oboru, jehož cílem není získané poznatky

sumarizovat, ani rozhodnout o pravdivosti věrouky a praxe konkrétního náboženství. Obor je formován celou řadou teorií, jež chápou náboženství jako projev společnosti. K charakteristice disciplíny patří i spor o vlastní definici „náboženství.“ Odpověď nabízí esenciální nebo funkcionální pojetí. První směřuje k taxativnímu určování atributivních znaků náboženství, zatímco druhý spojuje náboženství především s jeho sociální funkcí. Dále hutně prezentuje jednotlivé teoretické tradice.

Klasičtí představitelé sociologie nahlíží na náboženství jako na produkt ideologických zájmů nebo jako na jednu z funkcí společnosti či jako na zdroj a nositele významů a motivací konstituujících společenský rozvoj. Čtvrtá teoretická tradice je spojena s modernou a jejím ústředním tématem, sekularizací. Pátou koncepcí nabízejí postmoderní teorie zpochybňující jednoznačnost modernizačních úvah a klasických teorií. Šestou teoretickou tradici představují „ultramoderní teorie“, promýšlející význam náboženství a jeho návrat do veřejné sféry. Uvedené teoretické tradice slouží k budování tří modelů, sekularizačního, individualizačního a tržního. Podle autora „je to globalizace, která představuje pro sociology náboženství největší intelektuální výzvu a zároveň naději.“ (s. 371) Procesy globalizace totiž nastolují otázku, zda by se neměla pozornost opět obrátit k „makro teorii“, jež by mohla pomoci v nalezení doposud neformulovaných odpovědí.

Další kapitoly, na které se v této recenzi nedostalo, by si rovněž zasloužily pozornost. S těmi se čtenář bude mít možnost seznámit přímo. Publikace, kromě pohledu na stav jednotlivých sociologických oborů, nabízí i přehled hlavních řešených problémů, využívaných paradigmat a jejich reprezentantů. Je jen přirozené, že sociologové působící v oboru delší dobu dokázali reflektovat nejen vývoj disciplíny, ale i širší zarámování problematiky do teoretických i společenských souvislostí. Kniha dokáže obohatit nejen specialisty v oboru a studenty sociologie, ale i zájemce o příslušné sociologické disciplíny.

Ján Mišovič

(TF JU, misovic@volny.cz)